

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
YVES BOT
της 25ης Νοεμβρίου 2015¹

Υπόθεση C-441/14

**Dansk Industri (DI), για λογαριασμό της Ajos A/S,
κατά
κληρονόμων του Karsten Eigil Rasmussen
[αίτηση του Højesteret (Δανία)**

για την έκδοση προδικαστικής απόφασης]

«Προδικαστική παραπομπή — Κοινωνική πολιτική — Οδηγία 2000/78/EK — Αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας — Αρχές της ασφάλειας δικαίου και της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης — Διαφορά μεταξύ ιδιωτών — Ρόλος του εθνικού δικαστή — Υποχρέωση σύμφωνης ερμηνείας — Ερμηνεία *contra legem*»

1. Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία των αρχών της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας, της ασφάλειας δικαίου και της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης.
2. Υποβάλλεται κατόπιν της έκδοσης της απόφασης *Ingeniørforeningen i Danmark* (C-499/08, EU:C:2010:600), με την οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι τα άρθρα 2 και 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78/EK του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία², έχουν την έννοια ότι αποκλείουν εθνική ρύθμιση δυνάμει της οποίας όσοι εργαζόμενοι πληρούν τις προϋποθέσεις για τη χορήγηση σύνταξης γήρατος από τον εργοδότη τους στο πλαίσιο συνταξιοδοτικού συστήματος στο οποίο υπήχθησαν πριν από τη συμπλήρωση του 50ού έτους της ηλικίας τους δεν μπορούν, εξαιτίας αυτού και μόνο του γεγονότος, να τύχουν της ειδικής αποζημίωσης απόλυσης που έχει ως σκοπό να διευκολύνει την επαγγελματική επανένταξη όσων εργαζομένων έχουν προϋπηρεσία άνω των δώδεκα ετών στην επιχείρηση.
3. Η υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε εκείνη η απόφαση αφορούσε διαφορά μεταξύ υπαλλήλου και δημόσιου φορέα. Στην υπό κρίση υπόθεση, πρόκειται για ιδιωτικού δικαίου διαφορά σχετικά με την καταβολή αποζημίωσης απόλυσης, οπότε τίθεται εκ νέου ενώπιον του Δικαστηρίου το ζήτημα πώς πρέπει να εφαρμόζονται τα εθνικά δικαστήρια το δίκαιο της Ένωσης στο πλαίσιο διαφορών μεταξύ ιδιωτών.
4. Διάδικοι της κύριας δίκης είναι, αφενός, η Dansk Industri (DI), η οποία ενεργεί για λογαριασμό της Ajos A/S³, και, αφετέρου, οι κληρονόμοι του K. E. Rasmussen, ενώ αντικείμενο της διαφοράς είναι η μη χορήγηση, από την Ajos, αποζημίωσης απόλυσης στον K. E. Rasmussen.

1 — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

2 — ΕΕ L 303, σ. 16.

3 — Στο εξής: Ajos.

5. Στις προτάσεις μου θα εκθέσω για ποιους λόγους απόκειται εν προκειμένω στο αιτούν δικαστήριο, που έχει επιληφθεί διαφοράς μεταξύ ιδιωτών εντός του πεδίου εφαρμογής της οδηγίας 2000/78, να δώσει στις διατάξεις του εθνικού δικαίου τις οποίες καλείται να εφαρμόσει ερμηνεία σύμφωνη τόσο με το γράμμα όσο και με τον σκοπό της ως άνω οδηγίας. Θα εξηγήσω επίσης γιατί, κατά την άποψή μου, η ύπαρξη πάγιας εθνικής νομολογίας η οποία είναι αντίθετη προς την οδηγία 2000/78 δεν πρέπει να συνιστά εμπόδιο στην εκπλήρωση, εκ μέρους του αιτούντος δικαστηρίου, αυτής της υποχρέωσής του για σύμφωνη ερμηνεία. Επιπλέον, σκοπεύω να δείξω ότι, υπό περιστάσεις όπως αυτές της υπόθεσης της κύριας δίκης, ούτε η αρχή της ασφάλειας δικαίου ούτε η αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης αντιτίθενται στην εκπλήρωση της συγκεκριμένης υποχρέωσης.

I – Το νομικό πλαίσιο

A — Η οδηγία 2000/78

6. Κατά το άρθρο 1 της οδηγίας 2000/78, «σκοπός της παρούσας οδηγίας είναι η θέσπιση γενικού πλαισίου για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων, ειδικών αναγκών, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας, προκειμένου να υλοποιηθεί η αρχή της ίσης μεταχείρισης στα κράτη μέλη».

7. Το άρθρο 2 της εν λόγω οδηγίας ορίζει τα κάτωθι:

«1. Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας, η αρχή της ίσης μεταχείρισης σημαίνει την απουσία άμεσης ή έμμεσης διάκρισης για έναν από τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 1.

2. Για τους σκοπούς της παραγράφου 1:

α) συντρέχει άμεση διάκριση όταν, για έναν από τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 1, ένα πρόσωπο υφίσταται μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από αυτήν την οποία υφίσταται, υπέστη ή θα υφίστατο σε ανάλογη κατάσταση ένα άλλο πρόσωπο·

[...]».

8. Το άρθρο 6 της ίδιας οδηγίας έχει ως εξής:

«1. Κατά παρέκκλιση εκ του άρθρου 2 παράγραφος 2, τα κράτη μέλη δύνανται να προβλέπουν ότι η λόγω ηλικίας διαφορετική μεταχείριση δεν συνιστά διάκριση εφόσον δικαιολογείται στο πλαίσιο του εθνικού δικαίου αντικειμενικά και λογικά από έναν θεμιτό στόχο, ιδίως δε από θεμιτούς στόχους της πολιτικής στον τομέα της απασχόλησης, της αγοράς εργασίας και της επαγγελματικής κατάρτισης, και εφόσον τα μέσα επίτευξης του στόχου αυτού είναι πρόσφορα και αναγκαία. Αυτή η διαφορετική μεταχείριση μπορεί ιδίως να περιλαμβάνει:

α) την καθιέρωση ειδικών συνθηκών για την πρόσβαση στην απασχόληση και την επαγγελματική κατάρτιση, για την απασχόληση και την εργασία, συμπεριλαμβανομένων των όρων απόλυσης και αμοιβής, για τους νέους, τους ηλικιωμένους και τους εργαζομένους που συντηρούν άλλα πρόσωπα, προκειμένου να ευνοείται η επαγγελματική τους ένταξη ή να εξασφαλίζεται η προστασία τους,

β) τον καθορισμό ελάχιστων όρων ηλικίας, επαγγελματικής πείρας ή αρχαιότητας στην απασχόληση για την πρόσβαση στην απασχόληση ή σε ορισμένα πλεονεκτήματα που συνδέονται με την απασχόληση,

[...]».

B — Το δανικό δίκαιο

9. Ο νόμος για τη μισθωτή εργασία [Iov om retsforholdet mellem arbejdsgivere og funktionærer (funktionærloven)] περιλαμβάνει, στο άρθρο 2a, τις ακόλουθες διατάξεις σχετικά με την ειδική αποζημίωση απόλυσης:

«1. Σε περίπτωση απόλυσης μισθωτού ο οποίος έχει απασχοληθεί ανελλιπώς στην ίδια επιχείρηση επί 12, 15 ή 18 έτη, ο εργοδότης υποχρεούται να καταβάλει στον εργαζόμενο ως αποζημίωση κατά την αποχώρησή του ποσό ίσο προς έναν, δύο ή τρεις μισθούς αντιστοίχως.

2. Η διάταξη της παραγράφου 1 δεν εφαρμόζεται σε περίπτωση που ο εργαζόμενος δικαιούται σύνταξη γήρατος βάσει του γενικού συνταξιοδοτικού συστήματος κατά τον χρόνο της αποχώρησής του [4].

3. Δεν οφείλεται αποζημίωση απόλυσης στην περίπτωση όπου ο εργαζόμενος, κατά τον χρόνο της αποχώρησής του, πρόκειται να λάβει σύνταξη γήρατος από τον εργοδότη, στο πλαίσιο προγράμματος συνταξιοδότησης στο οποίο είχε υπαχθεί προ της συμπλήρωσης του πενήτηκοστου έτους της ηλικίας του.

[...]»

10. Το Højesteret (Ανώτατο Δικαστήριο) διευκρινίζει ότι το Βασίλειο της Δανίας μετέφερε την οδηγία 2000/78 στην εσωτερική του έννομη τάξη θεσπίζοντας τον νόμο 1417, για την τροποποίηση του νόμου σχετικά με την αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων στην αγορά εργασίας (Iov nr. 1417 om ændring af Iov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet m.v.), της 22ας Δεκεμβρίου 2004⁵.

11. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει, εξάλλου, ότι από το 1971, οπότε και προστέθηκε το άρθρο 2a στον νόμο για τη μισθωτή εργασία, έχει αποφανθεί πλειστάκις επί της ερμηνείας της παραγράφου 3 του άρθρου αυτού, ιδίως μετά την τροποποίηση του νόμου για την απαγόρευση των διακρίσεων, το 2004. Προσφάτως το αιτούν δικαστήριο, με απόφαση της 17ης Ιανουαρίου 2014⁶, έλαβε θέση επί των συνεπειών της απόφασης του Δικαστηρίου Ingeniørforeningen i Danmark (C-499/08, EU:C:2010:600) ως προς την εφαρμογή του άρθρου 2a, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία από εργοδότες του δημόσιου τομέα, κρίνοντας όσον αφορά, πιο συγκεκριμένα, τη νομολογία σχετικά με τη συγκεκριμένη διάταξη, τα εξής:

«Κατά πάγια νομολογία (που επιβεβαιώθηκε εσχάτως με την απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου η οποία δημοσιεύθηκε στην UfR 2008.1892), το άρθρο 2a, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι ο εργαζόμενος δεν λαμβάνει αποζημίωση απόλυσης εφόσον θεμελιώνει δικαίωμα για σύνταξη γήρατος [...], ανεξαρτήτως εάν ο ίδιος έχει παραιτηθεί προσωρινώς του δικαιώματός του αυτού προκειμένου να συνεχίσει την επαγγελματική του σταδιοδρομία. Η σχετική εθνική νομοθετική ρύθμιση δεν τροποποιήθηκε μετά την απόφαση Ingeniørforeningen i Danmark [(C-499/08, EU:C:2010:600)], ωστόσο, κατόπιν της ως άνω αποφάσεως, η διάταξη αυτή δεν επιτρέπεται να εφαρμόζεται από εργοδότες του δημόσιου τομέα σε περιπτώσεις όπου ο εργαζόμενος αποδεικνύει ότι σκοπεύει να μην κάνει προσωρινώς χρήση του δικαιώματός του σε σύνταξη γήρατος, προκειμένου να συνεχίσει την επαγγελματική του σταδιοδρομία.»

4 — Για την ερμηνεία που έδωσε το Δικαστήριο στην οδηγία 2000/78 σε σχέση με το άρθρο 2a, παράγραφος 2, του νόμου για τη μισθωτή εργασία, βλ. απόφαση Ingeniørforeningen i Danmark (C-515/13, EU:C:2015:115).

5 — Στο εξής: νόμος για την απαγόρευση των διακρίσεων.

6 — Υπόθεση 96/2013 κ.λπ. (UfR 2014.1119).

II – Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

12. Ο Κ. Ε. Rasmussen απολύθηκε και, στα τέλη του Ιουνίου του 2009, αποχώρησε από τη θέση του στην Ajos. Δεδομένου ότι εργαζόταν στην επιχείρηση αυτή από 1ης Ιουνίου 1984, είχε κατ' αρχήν, δυνάμει του άρθρου 2α, παράγραφος 1, του νόμου για τη μισθωτή εργασία, δικαίωμα να λάβει τρεις μισθούς ως ειδική αποζημίωση απόλυσης. Εντούτοις, επειδή κατά την ημερομηνία της αποχώρησής του είχε συμπληρώσει το 60ό έτος της ηλικίας του και ο εργοδότης του όφειλε να του καταβάλει σύνταξη γήρατος κατ' εφαρμογήν συνταξιοδοτικού προγράμματος στο οποίο αυτός είχε υπαχθεί πριν από το 50ό έτος της ηλικίας του, δεν μπορούσε, βάσει του άρθρου 2α, παράγραφος 3, του ως άνω νόμου όπως ερμηνεύεται κατά πάγια νομολογία των εθνικών δικαστηρίων, να αξιώσει την καταβολή τέτοιας αποζημίωσης, παρότι παρέμεινε στην αγορά εργασίας και μετά την αποχώρησή του.

13. Τον Μάρτιο του 2012 η Dansk Formands Forening άσκησε εξ ονόματος του Κ. Ε. Rasmussen αγωγή κατά της Ajos με αίτημα την καταβολή ειδικής αποζημίωσης απόλυσης ίσης με τρεις μισθούς, όπως προβλέπεται στο άρθρο 2α, παράγραφος 1, του νόμου για τη μισθωτή εργασία. Η συνδικαλιστική οργάνωση αυτή στηρίχθηκε συναφώς στην απόφαση Ingeniørforeningen i Danmark (C-499/08, EU:C:2010:600).

14. Στις 14 Ιανουαρίου 2014, το Sø- og Handelsretten (δικαστήριο ναυτικών και εμπορικών διαφορών) δέχθηκε το αίτημα των κληρονόμων του Κ. Ε. Rasmussen, ο οποίος είχε εν τω μεταξύ αποβιώσει, για καταβολή της επίμαχης αποζημίωσης. Ειδικότερα, το εν λόγω δικαστήριο συνήγαγε από την απόφαση Ingeniørforeningen i Danmark (C-499/08, EU:C:2010:600) ότι το άρθρο 2α, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία αντέβαινε στην οδηγία 2000/78 και διαπίστωσε ότι η προγενέστερη ερμηνεία της συγκεκριμένης διάταξης από τα εθνικά δικαστήρια προσέκρουε στη γενική αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων, όπως κατοχυρώνεται στο δίκαιο της Ένωσης.

15. Η Ajos άσκησε έφεση κατά της απόφασης αυτής ενώπιον του Højesteret. Προς στήριξη της έφεσής της, ισχυρίστηκε ότι μια σύμφωνη με την απόφαση Ingeniørforeningen i Danmark (C-499/08, EU:C:2010:600) ερμηνεία του άρθρου 2α, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία θα ήταν *contra legem*. Υποστήριξε επίσης ότι η γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης περί απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας δεν είναι δυνατό να δικαιολογήσει τον αποκλεισμό της εφαρμογής ενός κανόνα όπως του άρθρου 2α, παράγραφος 3, του νόμου αυτού, που είναι τόσο σαφές και δεν επιδέχεται άλλη ερμηνεία, διότι άλλως θα συνέτρεχε περίπτωση παραβίασης των αρχών της ασφάλειας δικαίου και της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης.

16. Οι κληρονόμοι του Κ. Ε. Rasmussen προβάλλουν εκ νέου, στηριζόμενοι στην ύπαρξη σχετικής υποχρέωσης, αίτημα καταβολής της ειδικής αποζημίωσης απόλυσης του άρθρου 2α, παράγραφος 1, του νόμου για τη μισθωτή εργασία, καθώς και αποζημίωσης δυνάμει του άρθρου 7 του νόμου για την απαγόρευση των διακρίσεων.

17. Στην απόφασή του περί παραπομπής, το Højesteret υπενθυμίζει ότι, όπως προκύπτει από την απόφαση Dominguez (C-282/10, EU:C:2012:33), στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών δεν είναι δυνατό να αναγνωριστεί άμεσο αποτέλεσμα στις διατάξεις οδηγίας. Στο πλαίσιο διαφορών μεταξύ ιδιωτών, η ενδεχόμενη σύγκρουση μεταξύ, αφενός, διάταξης του εσωτερικού δικαίου και, αφετέρου, οδηγίας θα πρέπει να επιλύεται μέσω της σύμφωνης με την οδηγία ερμηνείας του εθνικού κανόνα δικαίου. Εντούτοις, κατά το αιτούν δικαστήριο, η αρχή της σύμφωνης ερμηνείας υπόκειται σε όρια και δεν επιτρέπεται να αποτελέσει τη βάση για μια *contra legem* ερμηνεία του εθνικού δικαίου. Εν προκειμένω όμως, αν ακολουθηθεί η πάγια νομολογία των εθνικών δικαστηρίων, τυχόν σύμφωνη με το δίκαιο της Ένωσης ερμηνεία του άρθρου 2α, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία θα είναι ακριβώς *contra legem*.

18. Πρέπει, επομένως, να εξεταστεί κατά πόσον μπορεί να γίνει επίκληση μιας γενικής αρχής του δικαίου της Ένωσης, όπως της αρχής της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας, έναντι ιδιώτη-εργοδότη προκειμένου να υποχρεωθεί ο τελευταίος να καταβάλει την ειδική αποζημίωση απόλυσης την οποία προβλέπει το δανικό δίκαιο, μολοντί ο εργοδότης αυτός, κατά το ίδιο πάντοτε δίκαιο, απαλλάσσεται από τη συγκεκριμένη υποχρέωση. Κατά την εξέταση του ζητήματος αυτού, γεννάται εν προκειμένω αναπόφευκτα και το ερώτημα αν μπορεί να γίνει δεκτό ότι ιδιώτης κωλύεται, λόγω μιας άγραφης αρχής του δικαίου της Ένωσης, να επικαλεστεί εθνική νομοθετική διάταξη.

19. Είναι επίσης απαραίτητο, στο πλαίσιο της εξέτασης αυτής, να διευκρινιστεί αν η αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας έχει, ως προς το συγκεκριμένο σημείο, το ίδιο περιεχόμενο και το ίδιο πεδίο εφαρμογής με την οδηγία 2000/78 ή αν η τελευταία προβλέπει, ως προς τις διακρίσεις λόγω ηλικίας, πιο εκτεταμένη προστασία από εκείνη που απορρέει από την ως άνω αρχή.

20. Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, αφενός, αν είναι δυνατή η άμεση εφαρμογή της αρχής της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών, όπερ θα μπορούσε να συναχθεί από τις αποφάσεις Mangold (C-144/04, EU:C:2005:709) και Küçükdeveci (C-555/07, EU:C:2010:21), και, αφετέρου, πώς πρέπει τυχόν άμεση εφαρμογή της συγκεκριμένης αρχής να σταθμίζεται με την αρχή της ασφάλειας δικαίου και με την απορρέουσα από αυτήν αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης.

21. Το αιτούν δικαστήριο ερωτά ακόμη αν, σε μια περίπτωση όπως αυτή της υπόθεσης της κύριας δίκης, το δίκαιο της Ένωσης επιτρέπει στον εθνικό δικαστή να προχωρήσει σε στάθμιση μεταξύ, αφενός, της αρχής της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας και, αφετέρου, της αρχής της ασφάλειας δικαίου και της αρχής της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, και να καταλήξει ότι η αρχή της ασφάλειας δικαίου υπερισχύει της αρχής της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας, με συνέπεια ο εργοδότης να απαλλάσσεται, κατά το εσωτερικό δίκαιο, από την υποχρέωση καταβολής της ειδικής αποζημίωσης απόλυσης.

22. Επ' αυτού, το αιτούν δικαστήριο ζητεί επίσης να αποσαφηνιστεί αν μπορεί να συνεκτιμηθεί κατά τη στάθμιση αυτή η ενδεχόμενη δυνατότητα του εργοδότη να αξιώσει αποζημίωση από το Δανικό Δημόσιο λόγω της ασυμβατότητας της δανικής νομοθεσίας προς το δίκαιο της Ένωσης.

23. Κατόπιν τούτου, το Højesteret αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία ενώπιόν του και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

- «1) Περικλείει η γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης για την απαγόρευση των διακρίσεων λόγω ηλικίας και την απαγόρευση ενός συστήματος όπως το δανικό, που προβλέπει ότι οι εργαζόμενοι δεν δικαιούνται αποζημίωση απόλυσης εφόσον πρόκειται να λάβουν σύνταξη γήρατος από τον εργοδότη τους βάσει συνταξιοδοτικού προγράμματος στο οποίο υπήχθησαν προ της συμπλήρωσης του 50ού έτους της ηλικίας τους, ανεξαρτήτως της επιλογής τους να παραμείνουν στην αγορά εργασίας ή να συνταξιοδοτηθούν;
- 2) Μπορεί κατά το δίκαιο της Ένωσης το δανικό δικαστήριο που έχει επιληφθεί διαφοράς μεταξύ εργαζομένου και του ιδιώτη εργοδότη του με αντικείμενο την καταβολή αποζημίωσης απόλυσης την οποία ο εργοδότης δεν υποχρεούται να καταβάλει βάσει του εθνικού δικαίου όπως αυτό περιγράφεται στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, πλην όμως τούτο είναι αντίθετο προς τη γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης για την απαγόρευση των διακρίσεων λόγω ηλικίας, να προβεί σε στάθμιση μεταξύ, αφενός, της εν λόγω αρχής και της άμεσης εφαρμογής της και, αφετέρου, της αρχής της ασφάλειας του δικαίου καθώς και της συναφούς αρχής της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και, κατόπιν της οικείας στάθμισης, να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η αρχή της ασφάλειας του δικαίου υπερισχύει της αρχής της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας, με συνέπεια, βάσει του εθνικού δικαίου, ο εργοδότης να εξαιρείται από την υποχρέωση καταβολής της αποζημίωσης απόλυσης; [Ασκεί] το ενδεχόμενο να μπορεί ο

εργαζόμενος, αναλόγως των περιστάσεων, να ζητήσει αποζημίωση από το Δανικό Δημόσιο επικαλούμενος την ασυμβατότητα της δανικής νομοθεσίας προς το δίκαιο της Ένωσης επιρροή ως προς το ζήτημα κατά πόσον επιτρέπεται μια τέτοια στάθμιση[;]»

III – Ανάλυση

24. Προτού προχωρήσω στην ανάλυση των προδικαστικών ερωτημάτων του αιτούντος δικαστηρίου, θα ξεκινήσω με μερικές παρατηρήσεις ως προς το περιεχόμενο της απόφασης Ingeniørforeningen i Danmark (C-499/08, EU:C:2010:600).

25. Στην υπόθεση εκείνη, το Δικαστήριο κλήθηκε να αποφανθεί αν τα άρθρα 2 και 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78 έχουν την έννοια ότι αποκλείουν εθνική ρύθμιση δυνάμει της οποίας όσοι εργαζόμενοι πληρούν τις προϋποθέσεις για τη χορήγηση σύνταξης γήρατος από τον εργοδότη τους στο πλαίσιο συνταξιοδοτικού συστήματος στο οποίο υπήχθησαν πριν από τη συμπλήρωση του 50ού έτους της ηλικίας τους δεν μπορούν, εξαιτίας αυτού και μόνο του γεγονότος, να τύχουν της ειδικής αποζημίωσης απόλυσης που έχει ως σκοπό να διευκολύνει την επαγγελματική επανένταξη όσων εργαζομένων έχουν προϋπηρεσία άνω των δώδεκα ετών στην επιχείρηση.

26. Υπενθυμίζω ότι το άρθρο 2α, παράγραφος 1, του νόμου για τη μισθωτή εργασία ορίζει ότι υπάλληλος ο οποίος έχει απασχοληθεί ανελλιπώς στην ίδια επιχείρηση επί 12, 15 ή 18 έτη έχει δικαίωμα σε αντίστοιχη αποζημίωση απόλυσης. Κατ' εξαίρεση, το άρθρο 2α, παράγραφος 3, του ίδιου νόμου προβλέπει ότι δεν οφείλεται αποζημίωση απόλυσης στην περίπτωση όπου ο εργαζόμενος, κατά τον χρόνο της αποχώρησής του, πρόκειται να λάβει σύνταξη γήρατος από τον εργοδότη, στο πλαίσιο προγράμματος συνταξιοδότησης στο οποίο είχε υπαχθεί προ της συμπλήρωσης του 50ού έτους της ηλικίας του.

27. Σημειωτέον ότι, στο κεφάλαιο της απόφασης όπου εκτίθεται το δανικό νομικό πλαίσιο, το Δικαστήριο περιέλαβε την επισήμανση του Vestre Landsret (εφετείου της δυτικής περιφέρειας) ότι «κατά πάγια νομολογία των εθνικών δικαστηρίων, το δικαίωμα σε ειδική αποζημίωση απολύσεως αποσβέννυται στην περίπτωση που ο εργαζόμενος δικαιούται, κατά τον χρόνο αποχωρήσεως από την επιχείρηση, τη χορήγηση συντάξεως γήρατος από ιδιωτικό ασφαλιστικό σύστημα στο οποίο έχει καταβάλει εισφορές ο εργοδότης, έστω και εάν ο εργαζόμενος επιλέξει να μην ασκήσει το σχετικό δικαίωμα»⁷.

28. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η επίμαχη εθνική ρύθμιση συνεπαγόταν διαφορετική μεταχείριση ευθέως συνδεόμενη με την ηλικία, υπό την έννοια του άρθρου 1 σε συνδυασμό με το άρθρο 2, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2000/78⁸. Έκρινε δε ότι ο σκοπός της προστασίας όσων εργαζομένων διαθέτουν σημαντική αρχαιότητα στην επιχείρηση και της διευκόλυνσης της επαγγελματικής τους επανένταξης μπορεί, κατ' αρχήν, να θεωρηθεί ικανός να δικαιολογήσει τέτοια διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας⁹.

29. Επιπλέον, κατά την εκτίμηση του Δικαστηρίου «η καταβολή ειδικής αποζημίωσης απολύσεως σε όσους μόνον εργαζομένους δεν πρόκειται να λάβουν, κατά τον χρόνο της απολύσεώς τους, σύνταξη γήρατος για την οποία έχει καταβάλει εισφορές ο εργοδότης τους δεν στερείται προφανώς λογικής εφόσον ληφθεί υπόψη ο επιδιωκόμενος από τον νομοθέτη σκοπός να παράσχει ενισχυμένη προστασία σε όσους εργαζομένους δεν μπορούν να αναζητήσουν ευχερώς νέα εργασία λόγω της αρχαιότητάς τους στην επιχείρηση»¹⁰. Το Δικαστήριο τόνισε εξάλλου ότι «το άρθρο 2α, παράγραφος 3, του νόμου [για τη μισθωτή εργασία] καθιστά επίσης δυνατό τον περιορισμό ενδεχόμενων καταχρήσεων, όπως η

7 — Απόφαση Ingeniørforeningen i Danmark (C-499/08, EU:C:2010:600, σκέψη 9).

8 — Όπ.π. (σκέψη 24).

9 — Όπ.π. (σκέψη 31).

10 — Όπ.π. (σκέψη 34).

καταβολή αποζημιώσεως σε εργαζόμενο με σκοπό την ενίσχυσή του στην αναζήτηση νέας εργασίας μολονότι αυτός πρόκειται να συνταξιοδοτηθεί»¹¹. Το Δικαστήριο συνήγαγε εκ των ανωτέρω ότι η προαναφερθείσα διάταξη «δεν είναι προδήλως ακατάλληλη για την επίτευξη του επιδιωκόμενου από τον νομοθέτη θεμιτού σκοπού στον τομέα της πολιτικής απασχολήσεως»¹².

30. Εν συνεχεία το Δικαστήριο ήλεγξε αν το επίμαχο μέτρο έβαινε πέραν αυτού που ήταν αναγκαίο για να επιτευχθεί ο επιδιωκόμενος από τον νομοθέτη σκοπός. Στο πλαίσιο αυτό, προέβη στην ακόλουθη διάκριση.

31. Αφενός, στηριζόμενο στο γράμμα του άρθρου 2α, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία, το Δικαστήριο έκρινε ότι η συγκεκριμένη διάταξη, «στον βαθμό που αποκλείει την καταβολή ειδικής αποζημιώσεως απολύσεως σε όσους εργαζόμενους πρόκειται να λάβουν, κατά τον χρόνο της απολύσεώς τους, σύνταξη γήρατος από τον εργοδότη τους, δεν βαίνει πέραν αυτού που είναι αναγκαίο για την επίτευξη των σκοπών που επιχειρεί να συμβιβάσει»¹³.

32. Αφετέρου, το Δικαστήριο έλαβε υπόψη την επισήμανση του Vestre Landsret σχετικά με την πάγια νομολογία των εθνικών δικαστηρίων ως προς το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 2α, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία, δεδομένου ότι η νομολογία αυτή εξομοιώνει όσους μισθωτούς θεμελιώνουν δικαίωμα για σύνταξη γήρατος με εκείνους που πρόκειται πράγματι να λάβουν σύνταξη γήρατος από τον εργοδότη τους. Επ' αυτού έκρινε ότι «το άρθρο 2α, παράγραφος 3, του νόμου [για τη μισθωτή εργασία] καθόσον αποκλείει την καταβολή ειδικής αποζημιώσεως απολύσεως σε εργαζόμενο ο οποίος, καίτοι πληροί τις προϋποθέσεις για να τύχει συντάξεως γήρατος από τον εργοδότη του, επιθυμεί να παραιτηθεί προσωρινώς από την είσπραξη αυτής της συντάξεως προκειμένου να συνεχίσει την επαγγελματική του σταδιοδρομία, έχει ως συνέπεια να θίγει υπέρμετρα τα θεμιτά συμφέροντα όσων εργαζομένων τελούν σε αυτήν την κατάσταση και βαίνει πέραν αυτού που είναι αναγκαίο για την επίτευξη των επιδιωκόμενων με τη διάταξη αυτή σκοπών κοινωνικής πολιτικής»¹⁴. Ως εκ τούτου, η διαφορετική μεταχείριση την οποία συνεπαγόταν η συγκεκριμένη διάταξη δεν μπορούσε να δικαιολογηθεί βάσει του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78¹⁵.

33. Η Δανική Κυβέρνηση σημειώνει στις παρατηρήσεις της ότι η απόφαση Ingeniørforeningen i Danmark (C-499/08, EU:C:2010:600) αφορούσε τη σχέση μεταξύ υπαλλήλου και δημόσιου φορέα, ήτοι μια κάθετη σχέση. Στηρίζεται δε στο γεγονός αυτό για να ισχυριστεί ότι το Δικαστήριο δεν αποφάνθηκε στην περίπτωση εκείνη επί του ζητήματος αν, κατά το δίκαιο το Ένωσης, το άρθρο 2α, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία μπορεί, παρά τη μη εφαρμογή του στις σχέσεις μεταξύ υπαλλήλων και εργοδοτών του δημόσιου τομέα, να εξακολουθεί να εφαρμόζεται στις αμιγώς οριζόντιες σχέσεις μεταξύ μισθωτών και εργοδοτών του ιδιωτικού τομέα.

34. Κατά την άποψή μου όμως, από την απόφαση Ingeniørforeningen i Danmark (C-499/08, EU:C:2010:600) μπορεί να συναχθεί ως γενικό συμπέρασμα ότι το άρθρο 2α, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία, όπως ερμηνεύεται από τα εθνικά δικαστήρια, αντιβαίνει στα άρθρα 2 και 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78. Ειδικότερα, μολονότι η υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση εκείνη αφορούσε διαφορά μεταξύ υπαλλήλου και δημόσιου φορέα, από την εν λόγω απόφαση προκύπτει πολύ απλά ότι η συγκεκριμένη εθνική διάταξη δεν επιτρέπεται να εφαρμόζεται στις σχέσεις μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών, ανεξαρτήτως αν αυτές διέπονται από το δημόσιο ή το ιδιωτικό δίκαιο. Τυχόν αντίθετη ερμηνεία θα σήμαινε ότι η προαναφερθείσα απόφαση του Δικαστηρίου αφορά μία μόνον κατηγορία εννόμων σχέσεων, ήτοι του δημόσιου δικαίου.

11 — Όπ.π.

12 — Ingeniørforeningen i Danmark (C-499/08, EU:C:2010:600, σκέψη 35).

13 — Όπ.π. (σκέψη 40).

14 — Όπ.π. (σκέψη 47).

15 — Όπ.π. (σκέψη 48).

35. Όμως, από τον τρόπο με τον οποίο το Δικαστήριο ερμήνευσε, με την απόφασή του *Ingeniørforeningen i Danmark* (C-499/08, EU:C:2010:600), την οδηγία 2000/78 κατέστη σαφές για ποιους λόγους πρέπει να γίνει δεκτό ότι το άρθρο 2α, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία, όπως ερμηνεύεται από τα εθνικά δικαστήρια, είναι αντίθετο προς την οδηγία 2000/78. Οι λόγοι αυτοί ισχύουν όποια και αν είναι η φύση της οικείας έννομης σχέσης, ασχέτως δηλαδή αν διέπεται από το δημόσιο ή το ιδιωτικό δίκαιο.

36. Ωστόσο, η εφαρμογή της λύσης που δόθηκε από το Δικαστήριο με την απόφαση εκείνη και στις περιπτώσεις διαφορών μεταξύ ιδιωτών εγείρει, για το αιτούν δικαστήριο, ορισμένα προβλήματα, λόγω των οποίων υποβλήθηκε άλλωστε και η αίτηση προδικαστικής απόφασης.

37. Κατά το αιτούν δικαστήριο λοιπόν, η λύση την οποία έδωσε το Δικαστήριο δεν θέτει ζητήματα όταν ο εργοδότης είναι νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου. Πράγματι, υπό τέτοιες περιστάσεις, η σύγκρουση ανάμεσα στο άρθρο 2α, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία και στην οδηγία 2000/78 μπορεί, κατά την άποψή του, να επιλυθεί χάρη στη δυνατότητα που έχει τέτοιος εργοδότης να επικαλεστεί την οδηγία και να στηριχθεί στις διατάξεις της, εφόσον αυτές δεν εξαρτώνται από αιρέσεις και είναι ακριβώς ακριβείς, προκειμένου να αποκλειστεί, σε συγκεκριμένη περίπτωση, η εφαρμογή του άρθρου 2α, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία.

38. Το αιτούν δικαστήριο υπενθυμίζει ότι, αντιθέτως, στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών δεν είναι δυνατό να αναγνωριστεί άμεσο αποτέλεσμα στις διατάξεις οδηγίας. Στο πλαίσιο του ιδιωτικού δικαίου, τυχόν σύγκρουση μεταξύ, αφενός, διάταξης του εσωτερικού δικαίου και, αφετέρου, οδηγίας μπορεί, κατά την εκτίμησή του, να επιλυθεί μέσω της κατά το δυνατόν σύμφωνης ερμηνείας της επίμαχης εθνικής διάταξης με την οικεία οδηγία, κατά τρόπο ώστε να αμβλύνεται η αντίφαση που υφίσταται εκ πρώτης όψεως ανάμεσα στους δύο κανόνες δικαίου. Το αιτούν δικαστήριο προσθέτει, εντούτοις, ότι η αρχή της σύμφωνης ερμηνείας υπόκειται σε κάποια όρια και, πιο συγκεκριμένα, δεν επιτρέπεται να αποτελεί βάση για μια *contra legem* ερμηνεία του εθνικού δικαίου.

39. Κατά το αιτούν δικαστήριο, εν προκειμένω συντρέχει κίνδυνος υπέρβασης του ορίου αυτού, με συνέπεια να τίθεται, όπως στις προγενέστερες αποφάσεις *Mangold* (C-144/04, EU:C:2005:709) και *Kücükdeveci* (C-555/07, EU:C:2010:21), ζήτημα εφαρμογής της γενικής αρχής της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας προκειμένου να επιλυθεί η ιδιωτικού δικαίου διαφορά της κύριας δίκης. Ενόψει ακριβώς της ενδεχόμενης εφαρμογής της αρχής αυτής ανακύπτει το πρόβλημα της στάθμισής της από το αιτούν δικαστήριο με τις αρχές της ασφάλειας δικαίου και της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης.

40. Φρονώ ότι η λογική την οποία ακολούθησε το αιτούν δικαστήριο κατά τη διατύπωση των ερωτημάτων του αντανακλά, τουλάχιστον εν μέρει, τις τελευταίες εξελίξεις στη νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με την εφαρμογή της αρχής της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας στο πλαίσιο διαφορών μεταξύ ιδιωτών. Ειδικότερα, η προσέγγιση η οποία στηρίζεται στην επίκληση της γενικής αρχής του δικαίου είναι σύμφωνη με τη νομολογία αυτή, δεδομένου ότι το Δικαστήριο εξακολουθεί να μην αναγνωρίζει άμεσο οριζόντιο αποτέλεσμα στις οδηγίες. Υπενθυμίζω συναφώς ότι, όσον αφορά τις διαφορές μεταξύ ιδιωτών, το Δικαστήριο έχει επανειλημμένως αποφανθεί ότι οι οδηγίες δεν γεννούν, από μόνες τους, υποχρεώσεις εις βάρος των ιδιωτών και δεν είναι, επομένως, δυνατή η απευθείας επίκλησή τους εις βάρος ιδιωτών¹⁶.

41. Πάντως από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει επίσης ότι οι οδηγίες δεν στερούνται παντελώς αποτελεσμάτων στο πλαίσιο των διαφορών μεταξύ ιδιωτών. Η υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων να ερμηνεύουν το εσωτερικό τους δίκαιο σύμφωνα με το περιεχόμενο και με τους σκοπούς των οδηγιών σημαίνει ότι αυτές μπορούν να αναπτύξουν έστω εμμέσως τα αποτελέσματά τους και σε τέτοιες διαφορές.

16 — Βλ., ιδίως, απόφαση *Dominguez* (C-282/10, EU:C:2012:33, σκέψη 37 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία). Βλ. επίσης, στο ίδιο πνεύμα, απόφαση *Association de médiation sociale* (C-176/12, EU:C:2014:2, σκέψη 36 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

42. Όσον αφορά τον ρόλο του εθνικού δικαστή όταν καλείται να εξετάσει διαφορά μεταξύ ιδιωτών όπου, εκ πρώτης όψεως, η επίμαχη εθνική ρύθμιση είναι αντίθετη προς το δίκαιο της Ένωσης, το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι «στα εθνικά δικαστήρια απόκειται να διασφαλίζουν τη νομική προστασία που παρέχουν στους πολίτες οι διατάξεις του δικαίου της Ένωσης και να κατοχυρώνουν το πλήρες αποτέλεσμα αυτών»¹⁷. Επιπλέον, «η απορρέουσα από οδηγία υποχρέωση των κρατών μελών να επιτύχουν το αποτέλεσμα που η οδηγία αυτή προβλέπει, καθώς και το καθήκον τους να λαμβάνουν όλα τα γενικά ή ειδικά μέτρα που μπορούν να διασφαλίσουν την εκπλήρωση της υποχρέωσης αυτής ισχύουν για όλες τις εθνικές αρχές των κρατών αυτών, περιλαμβανομένων, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους, των δικαστικών αρχών»¹⁸.

43. Συνεπώς, «τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν, κατά την εφαρμογή του εσωτερικού τους δικαίου, να το ερμηνεύουν κατά το μέτρο του δυνατού με γνώμονα το γράμμα και τον σκοπό της οικείας οδηγίας, προκειμένου να επιτυγχάνεται το επιδιωκόμενο με τη συγκεκριμένη οδηγία αποτέλεσμα και, κατ' επέκταση, η συμμόρφωση προς το άρθρο 288, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ. Αυτή η υποχρέωση σύμφωνης με την οδηγία ερμηνείας του εθνικού δικαίου είναι, μάλιστα, εγγενής στο σύστημα της [Συνθήκης] ΛΕΕ, καθόσον παρέχει στα εθνικά δικαστήρια τη δυνατότητα να διασφαλίζουν, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους, την πλήρη αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης όταν αποφαίνονται επί των διαφορών που εκδικάζουν»¹⁹.

44. Η εν λόγω υποχρέωση σύμφωνης με την οδηγία ερμηνείας αφορά το σύνολο των κανόνων του εσωτερικού δικαίου²⁰, περιλαμβανομένης και της νομολογίας των εθνικών δικαστηρίων²¹.

45. Επ' αυτού, το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει ότι «αν το εθνικό δίκαιο, διά της εφαρμογής μεθόδων ερμηνείας αναγνωρισμένων από αυτό, επιτρέπει, υπό ορισμένες συνθήκες, την ερμηνεία μιας διατάξεως της εσωτερικής έννομης τάξεως κατά τρόπον ώστε να αποφεύγεται η σύγκρουση προς άλλον κανόνα εσωτερικού δικαίου ή να περιορίζεται προς τούτο το περιεχόμενο της διατάξεως αυτής, διά της εφαρμογής της μόνον καθόσον συμβιβάζεται προς τον εν λόγω κανόνα, το [εθνικό] δικαστήριο έχει την υποχρέωση να χρησιμοποιεί τις ίδιες μεθόδους προκειμένου να επιτύχει το αποτέλεσμα το οποίο επιδιώκει η οδηγία»²².

46. Η απαίτηση σύμφωνης ερμηνείας σημαίνει, λοιπόν, ότι «τα εθνικά δικαστήρια χρησιμοποιούν κάθε δυνατότητα εντός των ορίων της αρμοδιότητάς τους, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο του εσωτερικού δικαίου και εφαρμόζοντας μεθόδους ερμηνείας που αναγνωρίζονται από το δίκαιο αυτό, προκειμένου να διασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα της οικείας οδηγίας και να καταλήγουν σε λύση σύμφωνη με τον σκοπό τον οποίο επιδιώκει η συγκεκριμένη οδηγία»²³.

47. Μόνο σε περίπτωση που αποδεικνύεται αδύνατο για τα εθνικά δικαστήρια να ερμηνεύσουν το εσωτερικό δίκαιο κατά τρόπο σύμφωνο με την οδηγία 2000/78 καθίσταται η αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας κανόνας αναφοράς προς επίλυση των διαφορών μεταξύ ιδιωτών, εξουδετερώνοντας την εφαρμογή της εθνικής νομοθετικής ρύθμισης η οποία είναι αντίθετη προς το δίκαιο της Ένωσης. Επομένως, η αρχή αυτή λειτουργεί αντισταθμιστικά στην έλλειψη άμεσου

17 — Βλ., ιδίως, απόφαση Küçükdeveci (C-555/07, EU:C:2010:21, σκέψη 45 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

18 — Όπ.π. (σκέψη 47 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

19 — Βλ., ιδίως, απόφαση Dominguez (C-282/10, EU:C:2012:33, σκέψη 24 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

20 — Βλ., ιδίως, απόφαση Association de médiation sociale (C-176/12, EU:C:2014:2, σκέψη 38 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

21 — Απόφαση Centroteel (C-456/98, EU:C:2000:402, σκέψη 17).

22 — Βλ., ιδίως, απόφαση Mono Car Styling (C-12/08, EU:C:2009:466, σκέψη 63 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

23 — Βλ., ιδίως, απόφαση Dominguez (C-282/10, EU:C:2012:33, σκέψη 27 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

οριζόντιου αποτελέσματος της οδηγίας 2000/78, καθώς και στην αδυναμία των εθνικών δικαστηρίων να ερμηνεύσουν το εσωτερικό τους δίκαιο κατά τρόπο σύμφωνο με την εν λόγω οδηγία. Επισημαίνω εξάλλου ότι, με την πλέον πρόσφατη νομολογία του, το Δικαστήριο εξέφρασε με σαφήνεια την πρόθεσή του να προσδώσει προεξέχοντα ρόλο στην υποχρέωση σύμφωνης ερμηνείας²⁴.

48. Προτού, λοιπόν, καταφύγουν στην αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας ως έσχατη λύση προς επίλυση τυχόν συγκρούσεων μεταξύ του δικαίου της Ένωσης και του εσωτερικού τους δικαίου, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να ελέγξουν δεόντως κατά πόσον είναι αδύνατο να ερμηνευθεί το εσωτερικό τους δίκαιο κατά τρόπο σύμφωνο με την οδηγία 2000/78.

49. Το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει συναφώς ότι η απαίτηση σύμφωνης ερμηνείας του εθνικού δικαίου υπόκειται σε κάποια όρια. Ειδικότερα, η υποχρέωση του εθνικού δικαστή να λαμβάνει υπόψη το περιεχόμενο και τον σκοπό μιας οδηγίας όταν ερμηνεύει και εφαρμόζει τους σχετικούς κανόνες του εσωτερικού δικαίου «δεν βαίνει πέρα από τα όρια που θέτουν οι γενικές αρχές του δικαίου, και συγκεκριμένα η αρχή της ασφάλειας δικαίου, πράγμα που σημαίνει ότι η εν λόγω υποχρέωση δεν μπορεί να χρησιμεύσει ως έρεισμα για *contra legem* ερμηνεία του εθνικού δικαίου»²⁵.

50. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο επιλέγει την προσέγγιση που ακολούθησε με την απόφαση *Kücükdeveci* (C-555/07, EU:C:2010:21) και προβαίνει σε ερμηνεία της γενικής αρχής του δικαίου την οποία εξειδικεύει ο κανόνας του παράγωγου δικαίου, μόνον όταν αντιλαμβάνεται, βάσει των παρατηρήσεων που υποβάλλονται ενώπιόν του, ότι στη διαφορά ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου τίθεται πράγματι ζήτημα υπέρβασης των ορίων αυτών. Έτσι, σε περίπτωση σύγκρουσης μεταξύ αυτής της αρχής και του εθνικού δικαίου, το Δικαστήριο επισημαίνει στο εθνικό δικαστήριο ότι μπορεί να γίνει επίκληση της συγκεκριμένης αρχής προκειμένου να μην εφαρμοστεί η αντίθετη προς το δίκαιο της Ένωσης εθνική διάταξη.

51. Εν προκειμένω, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι είναι αδύνατο να ερμηνεύσει το εθνικό του δίκαιο κατά τρόπο σύμφωνο με την οδηγία 2000/78, διότι σε μια τέτοια περίπτωση η ερμηνεία του εθνικού αυτού δικαίου θα ήταν *contra legem*.

52. Ασφαλώς, κατά πάγια νομολογία, η ερμηνεία του εσωτερικού δικαίου εμπίπτει στην αποκλειστική αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων²⁶. Επομένως, σε αυτά απόκειται, εν τέλει, να κρίνουν αν το εθνικό τους δίκαιο μπορεί να ερμηνευθεί κατά τρόπο σύμφωνο με το δίκαιο της Ένωσης.

53. Φρονώ πάντως ότι, εφόσον από τις παρατηρήσεις που υποβάλλονται ενώπιον του Δικαστηρίου στο πλαίσιο προδικαστικής παραπομπής προκύπτει ότι ο μοναδικός λόγος ο οποίος καθιστά αδύνατη την ερμηνεία του εθνικού δικαίου κατά τρόπο σύμφωνο με το δίκαιο της Ένωσης είναι η ύπαρξη νομολογίας των εθνικών δικαστηρίων που είναι αντίθετη προς το δίκαιο της Ένωσης, το Δικαστήριο οφείλει να διευκρινίσει στο εθνικό δικαστήριο κατά πόσον ο συγκεκριμένος λόγος μπορεί να ληφθεί υπόψη από αυτό, ή όχι. Με άλλα λόγια, το Δικαστήριο ενεργεί, κατά την άποψή μου, απολύτως εντός των ορίων της αρμοδιότητάς του όταν προσδιορίζει το ακριβές περιεχόμενο ενός κριτηρίου που έχει τεθεί από το ίδιο το Δικαστήριο ως όριο στην υποχρέωση σύμφωνης ερμηνείας, ήτοι του κριτηρίου της *contra legem* ερμηνείας. Το πνεύμα συνεργασίας μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων το οποίο διαπνέει τον μηχανισμό της προδικαστικής παραπομπής του

24 — Όπ.π. (σκέψη 23, όπου το Δικαστήριο υπογράμμισε, ευθύς εξαρχής, ότι «το ζήτημα αν εθνική διάταξη δεν πρέπει να τύχει εφαρμογής καθόσον αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης εγείρεται μόνο σε περίπτωση κατά την οποία δεν είναι δυνατή καμία σύμφωνη προς το δίκαιο της Ένωσης ερμηνεία της διατάξεως αυτής»). Βλ. επ' αυτού, Simon, D., «La panacée de l'interprétation conforme: injection homéopathique ou thérapie palliative?», *De Rome à Lisbonne: les juridictions de l'Union européenne à la croisée des chemins — Mélanges en l'honneur de Paolo Mengozzi*, Bruylant, Βρυξέλλες, σ. 279. Σύμφωνα με τον συντάκτη, «γίνεται ολοένα σαφέστερο ότι το Δικαστήριο αναγνωρίζει ότι, από τεχνικής απόψεως, η μέθοδος της σύμφωνης ερμηνείας προηγείται τρόπον τινά των λοιπών συνεπειών της αρχής της υπεροχής» (σ. 298).

25 — Βλ., ιδίως, απόφαση *Mono Car Styling* (C-12/08, EU:C:2009:466, σκέψη 61 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία). Βλ. επίσης, στο ίδιο πνεύμα, απόφαση *Associatié de médiation sociale* (C-176/12, EU:C:2014:2, σκέψη 39 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

26 — Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις *Αδενέλερ κ.λπ.* (C-212/04, EU:C:2006:443, σκέψη 103), και *Wilson* (C-506/04, EU:C:2006:587, σκέψη 34).

άρθρου 267 ΣΛΕΕ, η πρακτική χρησιμότητα του μηχανισμού αυτού, καθώς και η αποτελεσματική εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης προϋποθέτουν ότι το Δικαστήριο παρέχει στο εθνικό δικαστήριο κατευθύνσεις ώστε να μη χρησιμοποιήσει με εσφαλμένο τρόπο το κριτήριο της *contra legem* ερμηνείας του εθνικού δικαίου, που αποτελεί όντως όριο στην υποχρέωση σύμφωνης ερμηνείας.

54. Για τον λόγο αυτό, καλώ το Δικαστήριο να εξετάσει προσεκτικά τους λόγους για τους οποίους το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι είναι αδύνατο να ερμηνεύσει το εθνικό του δίκαιο κατά τρόπο σύμφωνο με την οδηγία 2000/78.

55. Υπενθυμίζω συναφώς ότι, όπως ρητώς αναφέρει το αιτούν δικαστήριο, από πάγια εθνική νομολογία, της οποίας τελευταίο παράδειγμα αποτελεί η απόφαση που το ίδιο εξέδωσε στις 17 Ιανουαρίου 2014²⁷, προκύπτει ότι το άρθρο 2α, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι ο εργαζόμενος δεν λαμβάνει αποζημίωση απόλυσης εφόσον θεμελιώνει δικαίωμα για χορήγηση σύνταξης γήρατος από τον εργοδότη δυνάμει συνταξιοδοτικού προγράμματος στο οποίο ο εργαζόμενος υπήχθη πριν από τη συμπλήρωση του 50ού έτους της ηλικίας του, ανεξαρτήτως μάλιστα αν ο τελευταίος επέλεξε να μην κάνει προσωρινώς χρήση του δικαιώματος αυτού προκειμένου να συνεχίσει την επαγγελματική του σταδιοδρομία. Κατά την εκτίμηση του αιτούντος δικαστηρίου, υπό τις περιστάσεις αυτές θα ήταν *contra legem* μια ερμηνεία του άρθρου 2α, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία, η οποία θα καθιστούσε τη συγκεκριμένη διάταξη σύμφωνη με την οδηγία 2000/78, όπως ερμηνεύθηκε από το Δικαστήριο με την απόφαση *Ingéniorforeningen i Danmark* (C-499/08, EU:C:2010:600).

56. Εκκινώντας από αυτή την παραδοχή, το αιτούν δικαστήριο διατύπωσε εν συνέχεια τα ερωτήματά του εστιάζοντας στο ζήτημα του πεδίου εφαρμογής της αρχής της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας σε διαφορές μεταξύ ιδιωτών.

57. Πρέπει επομένως να εξεταστεί κατά πόσον αυτή η παραδοχή από την οποία εκκινεί το αιτούν δικαστήριο είναι ορθή.

58. Με τις παρατηρήσεις τους, οι κληρονόμοι του K. E. Rasmussen υποστηρίζουν, κατά πρώτο και κύριο λόγο, ότι είναι πρακτικά δυνατό, στο πλαίσιο μιας σύμφωνης ερμηνείας, να συνυπάρξουν το άρθρο 2α, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία και η προβλεπόμενη από την οδηγία 2000/78 απαγόρευση των διακρίσεων λόγω ηλικίας.

59. Ειδικότερα, οι κληρονόμοι του K. E. Rasmussen διευκρινίζουν ότι τα εθνικά δικαστήρια έχουν ερμηνεύσει το άρθρο 2α, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία υπό την έννοια ότι η φράση «πρόκειται να λάβουν» («vil orpbeære») σημαίνει «μπορούν να λάβουν» («kan orpbeære»). Η ερμηνεία αυτή στηρίζεται στην ιδέα ότι δεν θα πρέπει να εξαρτάται μόνον από την αυθαίρετη βούληση του υπό απόλυση μισθωτού αν θα ενεργοποιήσει το δικαίωμά του σε σύνταξη γήρατος και θα απολέσει, ως εκ τούτου, το δικαίωμά του για ειδική αποζημίωση απόλυσης, ή αν θα αποφασίσει να λάβει αργότερα τη σύνταξη γήρατος και να διατηρήσει, έτσι, το δικαίωμά του στην ειδική αποζημίωση απόλυσης. Θεωρείται δηλαδή ότι με αυτόν τον τρόπο τα εθνικά δικαστήρια έλαβαν υπόψη την εικαζόμενη βούληση του νομοθέτη να θέσει ένα αντικειμενικό κριτήριο, εφόσον δεν οφείλεται αποζημίωση απόλυσης άπαξ ο εργαζόμενος δικαιούται να λάβει σύνταξη γήρατος κατά την αποχώρησή του.

27 — Βλ. υποσημείωση 6 των προτάσεών μου.

60. Οι κληρονόμοι του K. E. Rasmussen αμφισβητούν την εκτίμηση του αιτούντος δικαστηρίου ότι θα ήταν *contra legem* μια ερμηνεία του άρθρου 2α, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία, η οποία θα καθιστούσε τη συγκεκριμένη διάταξη σύμφωνη με την οδηγία 2000/78, όπως ερμηνεύθηκε από το Δικαστήριο με την απόφαση *Ingeniørforeningen i Danmark* (C-499/08, EU:C:2010:600), αφού, κατά την άποψή τους, μπορεί κάλλιστα να δοθεί τέτοια σύμφωνη ερμηνεία εντός του πλαισίου που θέτει η διατύπωση της διάταξης αυτής.

61. Οι κληρονόμοι του K. E. Rasmussen παραπέμπουν ως προς το σημείο αυτό στις προτάσεις της γενικής εισαγγελέα J. Kokott στην υπόθεση *Ingeniørforeningen i Danmark* (C-499/08, EU:C:2010:248). Συγκεκριμένα, στο σημείο 84 των προτάσεών της, η γενική εισαγγελέα J. Kokott υπενθύμισε μεν τον κανόνα ότι η ερμηνεία του εσωτερικού δικαίου εμπίπτει στην αποκλειστική αρμοδιότητα του εθνικού δικαστηρίου, πλην όμως εξέφρασε την άποψη ότι «στην υπό κρίση υπόθεση είναι απολύτως δυνατή μια σύμφωνη προς την οδηγία [2000/78] ερμηνεία». Δικαιολόγησε δε την άποψή της αυτή, υπογραμμίζοντας ότι «η μέχρι τούδε αυστηρή εφαρμογή της εξαιρέσεως που εισάγει το άρθρο 2α, παράγραφος 3, του [νόμου για τη μισθωτή εργασία] στηρίζεται μόνο στην ερμηνεία που δίδουν τα δανικά δικαστήρια. Η διατύπωσή της [...] θα μπορούσε επίσης να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι καλύπτει μόνον πρόσωπα τα οποία *πρόκειται πράγματι να λάβουν* τη σύνταξή τους γήρατος, χωρίς να εννοεί κατ' ανάγκην τα πρόσωπα τα οποία *μπορούν να λάβουν* απλώς σύνταξη γήρατος».

62. Στο ίδιο πνεύμα, και μολονότι δεν εμβαθύνει περαιτέρω στη λύση αυτή, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή σημειώνει στις δικές της παρατηρήσεις ότι η ερμηνεία την οποία έχουν δώσει τα εθνικά δικαστήρια δεν υπαγορεύεται κατ' ανάγκην από το γράμμα του άρθρου 2α, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία, καθόσον η φράση «πρόκειται να λάβουν» μπορεί, κατά τα φαινόμενα, να ερμηνευθεί κάλλιστα και υπό την έννοια ότι ο εργαζόμενος χάνει το ευεργέτημα της ειδικής αποζημίωσης απόλυσης μόνον εφόσον κάνει πράγματι χρήση του δικαιώματός του να λάβει σύνταξη γήρατος.

63. Τέλος, επισημαίνω ότι ακόμη και η ίδια η Δανική Κυβέρνηση, στις παρατηρήσεις που κατέθεσε στο πλαίσιο της υπόθεσης επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση *Ingeniørforeningen i Danmark* (C-499/08, EU:C:2010:600), δεν ισχυρίστηκε κατηγορηματικά ότι ήταν αδύνατη μια σύμφωνη με την οδηγία 2000/78 ερμηνεία του άρθρου 2α, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία. Πιο συγκεκριμένα, ανέφερε ότι, αν η θέση την οποία υποστήριζε τότε, ότι δηλαδή το εθνικό δίκαιο ήταν συμβατό με την οδηγία αυτή, δεν γινόταν δεκτή από το Δικαστήριο, τότε «το εθνικό δικαστήριο θα έπρεπε να ελέγξει μήπως, στο πλαίσιο μιας σύμφωνης με την οδηγία [2000/78] ερμηνείας του άρθρου 2α, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία, μπορεί να καταλήξει σε ένα αποτέλεσμα εντός των ορίων της [συγκεκριμένης] οδηγίας, χωρίς να χρειαστεί να κηρύξει την [ως άνω] διάταξη ανεφάρμοστη στις σχέσεις μεταξύ των υπαλλήλων του δημόσιου τομέα και των εργοδοτών τους»²⁸.

64. Φρονώ ότι η προτροπή αυτή είναι ιδιαίτερος εύστοχη στον βαθμό που με τη μέθοδο της σύμφωνης ερμηνείας καθίσταται δυνατό, στο πλαίσιο τόσο της υπόθεσης επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση *Ingeniørforeningen i Danmark* (C-499/08, EU:C:2010:600) όσο και της υπό κρίση υπόθεσης, να περιοριστεί το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 2α, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία μόνο σε ό,τι ρητώς προβλέπει το γράμμα της διάταξης αυτής. Αντιθέτως, η λύση του πλήρους αποκλεισμού της εφαρμογής της εν λόγω διάταξης δεν προβάλλει ως πρόσφορη, αφού, με την απόφαση εκείνη, το Δικαστήριο εστίασε αποκλειστικά στο ότι ήταν ασύμβατη προς την οδηγία 2000/78 η ερμηνεία την οποία δίνουν τα εθνικά δικαστήρια στο άρθρο 2α, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία.

28 — Σημείο 42.

65. Στην πραγματικότητα, όπως προεκτέθηκε, από την απόφαση *Ingeniørforeningen i Danmark* (C-499/08, EU:C:2010:600) επ' ουδενί προκύπτει ότι το γράμμα του άρθρου 2α, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία είναι, καθαυτό, ασύμβατο προς την οδηγία 2000/78. Αντιθέτως, στην απόφαση εκείνη το Δικαστήριο δέχθηκε ότι η συγκεκριμένη διάταξη, *stricto sensu*, μπορεί να δικαιολογηθεί από σκοπούς σχετικούς με την προστασία της απασχόλησης. Με άλλα λόγια, η νομολογιακή επέκταση της εφαρμογής του κανόνα αυτού και σε εργαζομένους που μπορούν να λάβουν σύνταξη γήρατος, χωρίς όμως να ελέγχεται ότι τούτο όντως συμβαίνει, ήταν εκείνη η οποία κρίθηκε από το Δικαστήριο αντίθετη προς την οδηγία 2000/78. Εμμέσως, το σκεπτικό του Δικαστηρίου θέτει εν αμφιβόλω τη λογική της εθνικής ρύθμισης όπως αυτή ερμηνεύεται από τα δικαστήρια του κράτους μέλους: γιατί να στερηθούν οι εργαζόμενοι οι οποίοι αποφασίζουν να μη λάβουν προς το παρόν τη σύνταξή τους προκειμένου να συνεχίσουν την επαγγελματική τους σταδιοδρομία ενός ευεργετήματος που έχει ακριβώς ως σκοπό να τους βοηθήσει να βρουν νέα απασχόληση;

66. Με αυτά τα δεδομένα, μια σύμφωνη με την οδηγία 2000/78 ερμηνεία του εθνικού δικαίου εκ μέρους του αιτούντος δικαστηρίου είναι το πλέον ενδεδειγμένο, για την προκειμένη περίπτωση, μέσο επίλυσης της σύγκρουσης μεταξύ αυτού του δικαίου και του δικαίου της Ένωσης, εφόσον θα εξουδετερώσει την απορρέουσα από τη νομολογία των εθνικών δικαστηρίων ερμηνεία του άρθρου 2α, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία, που αποδεικνύεται αντίθετη προς την ως άνω οδηγία, και θα προσδώσει στη συγκεκριμένη εθνική διάταξη ένα περιεχόμενο το οποίο όχι μόνο θα αντιστοιχεί στο γράμμα της, αλλά θα συμβιβάζεται και με την εν λόγω οδηγία.

67. Συναφώς, πρέπει να προσδιοριστεί με ακρίβεια σε ποια περίπτωση η σύμφωνη ερμηνεία είναι αδύνατη, και πιο συγκεκριμένα, τι σημαίνει ερμηνεία *contra legem*.

68. Ο λατινικός όρος «*contra legem*» σημαίνει κατά κυριολεξία «αντίθετα προς τον νόμο». Κατά την άποψή μου, *contra legem* είναι η ερμηνεία η οποία αντιβαίνει στο ίδιο το γράμμα της οικείας εθνικής διάταξης. Με άλλα λόγια, το εθνικό δικαστήριο βρίσκεται αντιμέτωπο με το εμπόδιο της *contra legem* ερμηνείας όταν το γράμμα, σαφές και μονοσήμαντο, της εθνικής διάταξης δεν συμβιβάζεται κατά τα φαινόμενα με το γράμμα της οδηγίας. Έτσι, το Δικαστήριο έχει δεχθεί ότι, στην περίπτωση αυτή, η *contra legem* ερμηνεία συνιστά ένα όριο στην υποχρέωση σύμφωνης ερμηνείας, διότι δεν είναι δυνατό να απαιτείται από τον εθνικό δικαστή να επεκτείνει την ερμηνευτική του αρμοδιότητα τόσο ώστε να υποκαθιστά την κανονιστική εξουσία.

69. Όπως προεκτέθηκε, το αιτούν δικαστήριο δεν βρίσκεται, σε καμία περίπτωση, σε ανάλογη κατάσταση. Ειδικότερα, θα μπορούσε κάλλιστα να ερμηνεύσει το άρθρο 2α, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία κατά τρόπο σύμφωνο με την οδηγία 2000/78 χωρίς να χρειάζεται να ξαναγράψει την εθνική διάταξη. Επομένως, το αιτούν δικαστήριο δεν θα υποκαθιστούσε τον εθνικό νομοθέτη στην άσκηση της αρμοδιότητάς του.

70. Το μόνο που θα απαιτούσε εν προκειμένω η σύμφωνη ερμηνεία από το αιτούν δικαστήριο θα ήταν να μεταβάλει τη νομολογία του, ώστε η ερμηνευτική λύση την οποία έδωσε το Δικαστήριο ως προς την οδηγία 2000/78 με την απόφασή του *Ingeniørforeningen i Danmark* (C-499/08, EU:C:2010:600) να εφαρμόζεται πλήρως στην εθνική έννομη τάξη, όχι μόνο στις σχέσεις εργοδοτών και εργαζομένων του δημόσιου τομέα, αλλά και στον ιδιωτικό τομέα.

71. Απαιτώντας από το αιτούν δικαστήριο να μεταβάλει τη νομολογία του, το Δικαστήριο επ' ουδενί θα το υποχρέωνε να υπερβεί τα όρια των αρμοδιοτήτων του. Θα του επιστήσει απλώς την προσοχή στον βασικό ρόλο που διαδραματίζει «διασφαλίζ[οντας] τη νομική προστασία που παρέχουν στους πολίτες οι διατάξεις του δικαίου της Ένωσης και [κατοχυρώνοντας] το πλήρες αποτέλεσμα αυτών»²⁹. Το Δικαστήριο θα του υπενθυμίσει επίσης ότι «η απορρέουσα από οδηγία υποχρέωση των κρατών

29 — Βλ., ιδίως, απόφαση *Kücükdeveci* (C-555/07, EU:C:2010:21, σκέψη 45 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

μελών να επιτύχουν το αποτέλεσμα που η οδηγία αυτή προβλέπει, καθώς και το καθήκον τους να λαμβάνουν όλα τα γενικά ή ειδικά μέτρα που μπορούν να διασφαλίσουν την εκπλήρωση της υποχρέωσης αυτής ισχύουν για όλες τις εθνικές αρχές των κρατών αυτών, περιλαμβανομένων, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους, των δικαστικών αρχών»³⁰.

72. Η περίπτωση όπου το εμπόδιο στη σύμφωνη ερμηνεία είναι νομολογιακό δεν μπορεί να συγκριθεί με την περίπτωση όπου το εμπόδιο έγκειται στην ύπαρξη εθνικής νομοθετικής διάταξης της οποίας η διατύπωση δεν συμβιβάζεται με κανόνα δικαίου της Ένωσης. Πράγματι, στην τελευταία περίπτωση, το εμπόδιο δεν είναι δυνατό να αρθεί από το εθνικό δικαστήριο χωρίς αυτό να υποκαταστήσει την κανονιστική εξουσία ξαναγράφοντας την επίμαχη διάταξη.

73. Προσθέτω ότι, αν γινόταν δεκτό ότι η ύπαρξη αντίθετης προς το δίκαιο της Ένωσης πάγιας νομολογίας των δικαστηρίων κράτους μέλους μπορεί να συνιστά εμπόδιο στο να ερμηνεύσει ένα εθνικό δικαστήριο συγκεκριμένη εθνική διάταξη σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης, θα περιορίζονταν σε μεγάλο βαθμό οι δυνατότητες τις οποίες προσφέρει η μέθοδος αυτή προς επίλυση των συγκρούσεων μεταξύ του δικαίου της Ένωσης και του δικαίου των κρατών μελών.

74. Φρονώ δε ότι, στην προκειμένη περίπτωση, ούτε η αρχή της ασφάλειας δικαίου ούτε η αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης εμποδίζουν το αιτούν δικαστήριο να ερμηνεύσει το άρθρο 2α, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία κατά τρόπο σύμφωνο με την οδηγία 2000/78.

75. Ειδικότερα, τίποτε στην ανάλυσή μου και στο συμπέρασμα αυτό δεν αλλάζει επειδή μια τέτοια ερμηνεία του εθνικού δικαίου από το αιτούν δικαστήριο θα έχει ως συνέπεια να υποχρεωθεί ο εργοδότης να καταβάλει την αποζημίωση απόλυσης την οποία αφορούσε η υπόθεση της κύριας δίκης.

76. Ασφαλώς, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι «η υποχρέωση του εθνικού δικαστή να αναφέρεται στο περιεχόμενο της οδηγίας όταν ερμηνεύει τους σχετικούς κανόνες του εθνικού του δικαίου περιορίζεται όταν μια τέτοια ερμηνεία έχει ως αποτέλεσμα να θέτει τον ιδιώτη ενώπιον υποχρέωσης η οποία προβλέπεται από μη μεταφερθείσα στην εσωτερική έννομη τάξη οδηγία ή, κατά μείζονα λόγο, όταν έχει ως αποτέλεσμα να στοιχειοθετείται ή να επιτείνεται, βάσει της οδηγίας και ελλείψει νόμου που να έχει θεσπιστεί για την εφαρμογή της, η ποινική ευθύνη όσων ενεργούν κατά παράβαση των διατάξεών της»³¹. Εντούτοις, η νομολογία αυτή αφορά πρωτίστως τα όρια της υποχρέωσης για σύμφωνη ερμηνεία σε ποινικές υποθέσεις³² και, κατά την άποψή μου, δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι απαγορεύει να ερμηνευθεί το εθνικό δίκαιο κατά τρόπο σύμφωνο με κάποια οδηγία για τον λόγο ότι παρόμοια ερμηνεία θα είχε ως αποτέλεσμα να επιβληθεί σε εργοδότη η υποχρέωση καταβολής μιας αποζημίωσης απόλυσης όπως είναι η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης.

77. Αν ερμηνευόταν στενά η κρίση αυτή, ότι δηλαδή η υποχρέωση του εθνικού δικαστή να λαμβάνει υπόψη το περιεχόμενο της εκάστοτε οδηγίας όταν ερμηνεύει τους σχετικούς κανόνες του εσωτερικού δικαίου δεν πρέπει να φθάνει μέχρι του σημείου να επιβαρύνεται ιδιώτης με υποχρέωση προβλεπόμενη από οδηγία που δεν έχει μεταφερθεί στην οικεία έννομη τάξη, θα επέβαλλε δραστικούς περιορισμούς στο πεδίο εφαρμογής της αρχής της σύμφωνης ερμηνείας του εθνικού δικαίου με τις οδηγίες της Ένωσης³³. Φρονώ, επομένως, ότι το συγκεκριμένο όριο στην υποχρέωση σύμφωνης ερμηνείας δεν ισχύει εκτός του ειδικού πλαισίου της ποινικής δίκης, σε σχέση με το οποίο, άλλωστε, το Δικαστήριο είχε διατυπώσει την ως άνω κρίση³⁴.

30 — Όπ.π. (σκέψη 47 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

31 — Βλ., ιδίως, απόφαση *Arcajo* (C-168/95, EU:C:1996:363, σκέψη 42 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

32 — Βλ., ιδίως, απόφαση *Caronna* (C-7/11, EU:C:2012:396, σκέψεις 51 και 52 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

33 — Βλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα F. G. Jacobs στην υπόθεση *Centrosteeel* (C-456/98, EU:C:2000:137, σημείο 34).

34 — Όπ.π. Βλ., μεταξύ άλλων, επ' αυτού, *Lenaerts, K., και Corthaut, T., «Of birds and hedges: the role of primacy in invoking norms of EU law», *European Law Review*, 2006, τόμος 31, αριθ. 3, σ. 287, ιδίως σ. 295 και 296, καθώς και σχόλιο στην απόφαση *Pfeiffer* κ.λπ. (C-397/01 έως C-403/01, EU:C:2004:584) από *Prechal, S., Common Market Law Review*, 2005, τόμος 42, σ. 1445, ιδίως σημείο 6.4.*

78. Εξάλλου, στην περίπτωση της υπόθεσης της κύριας δίκης, τυχόν υποχρέωση του εργοδότη να καταβάλει την αποζημίωση απόλυσης δεν θα απέρρεε απευθείας από την οδηγία 2000/78, αλλά από την ίδια τη διάταξη του εθνικού δικαίου, της οποίας το περιεχόμενο, χάρη στη σύμφωνη ερμηνεία, θα ευθυγραμμιζόταν πλέον και με το γράμμα της. Με άλλα λόγια, η προκειμένη περίπτωση δεν καταλέγεται σε αυτές όπου η σύμφωνη ερμηνεία θα επιβάρυνε κάποιον ιδιώτη με υποχρέωση προβλεπόμενη μόνον από οδηγία της Ένωσης, χωρίς να υφίσταται ανάλογο έρεισμα στο υπάρχον εθνικό δίκαιο. Εν προκειμένω, η υποχρέωση καταβολής αποζημίωσης απόλυσης από τον εργοδότη θα επιβαλλόταν από την εθνική διάταξη, απαλλαγμένη όμως από το αντίθετο προς το δίκαιο της Ένωσης περιεχόμενο που της έχει προσδοθεί.

79. Σημειωτέον, τέλος, ότι, κατά πάγια νομολογία, «η εκ μέρους του Δικαστηρίου και κατά την άσκηση της αρμοδιότητας που του ανατίθεται βάσει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ ερμηνεία κανόνα του δικαίου της Ένωσης διαφωτίζει και διευκρινίζει, εφόσον παρίσταται ανάγκη, το περιεχόμενο και τη σημασία του κανόνα αυτού, όπως αυτός πρέπει ή θα έπρεπε να νοείται και να εφαρμόζεται από τότε που τέθηκε σε ισχύ. Δηλαδή, μια προδικαστική απόφαση έχει αμιγώς αναγνωριστική και όχι διαπλαστική αξία, με συνέπεια τα αποτελέσματά της να ανάγονται, καταρχήν, στην ημερομηνία θέσεως σε ισχύ του ερμηνευόμενου κανόνα»³⁵. Κατά το Δικαστήριο, τούτο σημαίνει ότι «ο κανόνας που έχει ερμηνευθεί κατ' αυτόν τον τρόπο μπορεί και πρέπει να εφαρμόζεται από τα δικαστήρια ακόμα και επί εννόμων σχέσεων που γεννήθηκαν και συστάθηκαν πριν από την έκδοση της αποφάσεως επί της αιτήσεως ερμηνείας, εφόσον, εξάλλου, συντρέχουν οι προϋποθέσεις που επιτρέπουν να αχθεί ενώπιον των αρμοδίων δικαστηρίων η σχετική με την εφαρμογή του εν λόγω κανόνα διαφορά»³⁶.

80. Επίσης, το Δικαστήριο έχει αποφανθεί επανειλημμένως ότι «[μ]όνον κατ' εξαίρεση μπορεί [...], κατ' εφαρμογή της γενικής αρχής της ασφάλειας δικαίου που είναι συμφυής με την κοινοτική έννομη τάξη, να αποφασίσει τον περιορισμό της δυνατότητας που έχει κάθε ενδιαφερόμενος να επικαλεστεί μια διάταξη που αυτό έχει ερμηνεύσει προκειμένου να τεθούν υπό αμφισβήτηση έννομες σχέσεις που έχουν καλοπίστως συναφθεί»³⁷. Επιπλέον, «[κ]ατά πάγια νομολογία, ο περιορισμός αυτός μπορεί να γίνει μόνο με την ίδια την απόφαση με την οποία το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί της αιτηθείσας ερμηνείας»³⁸. Πράγματι, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι «χρειάζεται οπωσδήποτε ένα μοναδικό χρονικό σημείο καθορισμού των διαχρονικών αποτελεσμάτων της αιτηθείσας ερμηνείας που το Δικαστήριο δίνει σε μια διάταξη του [δικαίου της Ένωσης]. Συναφώς, η αρχή σύμφωνα με την οποία περιορισμός μπορεί να γίνει δεκτός μόνο με την ίδια την απόφαση με την οποία το Δικαστήριο αποφαινεται επί της αιτηθείσας ερμηνείας εγγυάται την ίση μεταχείριση των κρατών μελών και των λοιπών διαδίκων απέναντι στο κοινοτικό δίκαιο και πληροί με τον τρόπο αυτό τα επιτασσόμενα από την αρχή της ασφάλειας δικαίου»³⁹.

81. Εν προκειμένω, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι το Δικαστήριο δεν περιόρισε, με την απόφασή του *Ingeniørforeningen i Danmark* (C-499/08, EU:C:2010:600), τα διαχρονικά αποτελέσματα της ερμηνείας την οποία έδωσε στην οδηγία 2000/78 σε σχέση με το άρθρο 2α, παράγραφος 3, του νόμου για τη μισθωτή εργασία. Με την παρούσα προδικαστική παραπομπή, το Δικαστήριο δεν καλείται να αποφανθεί εκ νέου επί της συμβατότητας της διάταξης αυτής με την εν λόγω οδηγία, αλλά απλώς και μόνο να διευκρινίσει πώς πρέπει να αρθεί η ασυμβατότητα μεταξύ του δικαίου της Ένωσης και του εθνικού δικαίου στο πλαίσιο μιας διαφοράς μεταξύ ιδιωτών. Συνεπώς, το Δικαστήριο δεν θα μπορούσε στο πλαίσιο της παρούσας προδικαστικής παραπομπής, ακόμη και αν του είχε ζητηθεί, όπερ δεν συνέβη, να περιορίσει τα διαχρονικά αποτελέσματα της απόφασής του *Ingeniørforeningen i Danmark* (C-499/08, EU:C:2010:600).

35 — Βλ., ιδίως, απόφαση Pohl (C-429/12, EU:C:2014:12, σκέψη 30 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

36 — Βλ., ιδίως, απόφαση Meilicke κ.λπ. (C-292/04, EU:C:2007:132, σκέψη 34 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

37 — Όπ.π. (σκέψη 35 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

38 — Όπ.π. (σκέψη 36 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

39 — Όπ.π. (σκέψη 37).

82. Αν επιτρεπόταν στο αιτούν δικαστήριο, υπό τις περιστάσεις της υπό κρίση υπόθεσης, να θέσει όριο στην υποχρέωσή του για σύμφωνη ερμηνεία επικαλούμενο την αρχή της ασφάλειας δικαίου, τούτο θα ισοδυναμούσε με περιορισμό των διαχρονικών αποτελεσμάτων της απόφασης *Ingeniørforeningen i Danmark* (C-499/08, EU:C:2010:600), χωρίς μάλιστα το Δικαστήριο να έχει κρίνει ότι η συγκεκριμένη αρχή δικαιολογεί τέτοιον περιορισμό. Όπως όμως συνάγεται από την προεκτεθείσα νομολογία σχετικά με τα διαχρονικά αποτελέσματα απόφασης που εκδίδεται επί προδικαστικής παραπομπής, το Δικαστήριο είναι το μόνο αρμόδιο να αποφασίσει αν θα περιορίσει τα διαχρονικά αποτελέσματα της ερμηνείας την οποία δίνει⁴⁰.

83. Κατόπιν τούτου, απόκειται εν προκειμένω στο αιτούν δικαστήριο, που έχει επιληφθεί διαφοράς μεταξύ ιδιωτών εντός του πεδίου εφαρμογής της οδηγίας 2000/78, να δώσει στις διατάξεις του εθνικού δικαίου τις οποίες καλείται να εφαρμόσει ερμηνεία σύμφωνη τόσο με το γράμμα όσο και με τον σκοπό της ως άνω οδηγίας. Η ύπαρξη πάγιας νομολογίας των εθνικών δικαστηρίων αντίθετη προς την οδηγία 2000/78 δεν πρέπει να συνιστά εμπόδιο στην εκπλήρωση, εκ μέρους του αιτούντος δικαστηρίου, αυτής της υποχρέωσής του για σύμφωνη ερμηνεία. Επιπλέον, υπό περιστάσεις όπως αυτές της υπόθεσης της κύριας δίκης, ούτε η αρχή της ασφάλειας δικαίου ούτε η αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης αντιτίθενται στην εκπλήρωση της συγκεκριμένης υποχρέωσης.

IV – Πρόταση

84. Βάσει της ανάλυσης που προηγήθηκε, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα του *Højesteret* ως εξής:

Απόκειται στο αιτούν δικαστήριο, που έχει επιληφθεί διαφοράς μεταξύ ιδιωτών εντός του πεδίου εφαρμογής της οδηγίας 2000/78/EK του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία, να δώσει στις διατάξεις του εθνικού δικαίου τις οποίες καλείται να εφαρμόσει ερμηνεία σύμφωνη τόσο με το γράμμα όσο και με τον σκοπό της ως άνω οδηγίας. Η ύπαρξη πάγιας νομολογίας των εθνικών δικαστηρίων αντίθετη προς την οδηγία 2000/78 δεν πρέπει να συνιστά εμπόδιο στην εκπλήρωση, εκ μέρους του αιτούντος δικαστηρίου, αυτής της υποχρέωσής του για σύμφωνη ερμηνεία. Επιπλέον, υπό περιστάσεις όπως αυτές της υπόθεσης της κύριας δίκης, ούτε η αρχή της ασφάλειας δικαίου ούτε η αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης αντιτίθενται στην εκπλήρωση της συγκεκριμένης υποχρέωσης.

40 — Βλ. απόφαση *Barra* κ.λπ. (309/85, EU:C:1988:42, σκέψη 13).